

BARTŁOMIEJ P. SZYPROWSKI

niezależny badacz, Polska

independent researcher, Poland

e-mail: bszyprowski@o2.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4077-8709>

Piotr Czyżewski, *Licencja na zabijanie. Wyroki sądów podziemnych w okupowanej Polsce*, Warszawa 2025, ss. 331

Problematyka sądownictwa wojskowego Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej, będącego fenomenem na skalę okupowanej Europy, nie jest wdzięcznym ani łatwym do realizacji tematem w polskiej historiografii. Niemniej w ostatnich latach wzbudza zainteresowanie czytelników, gdyż jest przykładem prężnego zbrojnego działania struktur podziemnych, które w ramach obrony własnych szeregów eliminowały jednostki zagrażające bezpieczeństwu struktur podziemnych lub jako zdemoralizowane rzucały cień na walkę z okupantem. Trudności w opisywaniu i prawidłowym rozumieniu sądownictwa podziemnego wynikają z kilku przyczyn. Pierwszą jest brak dostępności wszystkich źródeł archiwalnych, w większości bowiem nie zachowały się dokumenty sądowe z tamtego okresu. W różnych archiwach znajdują się przede wszystkim dokumenty instruktażowe: wzory doniesień, aktów oskarżenia czy wyroków, zestawienia statystyczne, z WSS okręgów białostockiego, krakowskiego, lubelskiego, warszawskiego. W zasadzie nie zachowały się jednak akta spraw jednostkowych. Wyjątkiem jest Sąd Kapturowy-Wojskowy Sąd Specjalny przy Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej czy też podokręgu Rzeszów AK, z działalności których dostępne są materiały rozpoznanych spraw. Lecz i one są w niektórych przypadkach niekompletne. Większość zachowanych źródeł archiwalnych to sprawozdania z wykonania wyroków, a więc obejmują dopiero etap egzekwowania zasądzonych kar. Czasem pozwalają one na identyfikację sądu, który wydał orzeczenie. Drugą przyczyną trudności jest niewielka ilość memuarystyki, co prawdopodobnie wynika z faktu, iż członkowie struktur sądowych w zasadzie

nie podzielili się swoimi relacjami z tego okresu¹, a likwidatorzy przez wiele lat po wojnie ukrywali ten rodzaj swoich działań². To zaś powoduje, że opis działalności sądownictwa musi opierać się na kompilacji różnych dostępnych materiałów, w tym takich, które w sposób poboczny przedstawiały tę działalność. Trzecią przyczyną jest konieczność rozumienia przepisów prawnych, a więc posiadanie wiedzy zarówno prawniczej (analiza przepisów), jak i historycznej (osadzenie przepisów i działania sądowego w realiach epoki).

Na wstępie należy poczynić uwagę, że recenzowana publikacja nie ma charakteru naukowego, co przyznaje Autor we wstępie. Powołuje się on zatem jedynie na źródła opublikowane, nawet gdy odnoszą się do aktów prawnych czy innych dokumentów, np. publikacji źródłowej *Armia Krajowa w dokumentach*. W większości przypadków nie sięgnął bezpośrednio do źródła archiwalnego. Należy jednak zaznaczyć, że bibliografia recenzowanej pracy wskazuje, iż Autor wykorzystał w niej wiele publikacji z omawianej tematyki, w tym niektóre publikacje recenzenta. Niemniej praca napisana jest w sposób zwięzły i ciekawym językiem, co jest czasem trudne przy opisywaniu problematyki prawnej. Autor przedstawia jedynie wycinek tematyki przez przybliżenie ogólnych zarysów instytucji sądownictwa podziemnego AK i sylwetek czterech osób: Igo Syma, Janusza Albrechta „Wojciecha”, Stefana Witkowskiego i Eugeniusza Świerczewskiego „Gensa”, „Zalewskiego”. Ich losy były już wcześniej przedmiotem opracowań popularnych i naukowych.

Recenzowana publikacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. W rozdziale pierwszym przybliży historię powołania sądów ZWZ-AK i Delegatury Rządu na Kraj (wraz z poruszonym problemem podstawy prawnej ich istnienia), rodzaje sądów (sądy kapturowe, dalej: SK, wojskowe sądy specjalne, dalej: WSS, cywilne sądy specjalne, dalej: CSS, komisje sądzące), zasady działania sądownictwa, przebieg procesu i okoliczności wykonywania wyroków. Rozdział bazuje na źródłach pisanych przedstawiających tę tematykę i został napisany w przystępny dla czytelnika sposób. Należy jednak poczynić tu kilka uwag. Autor oparł się m.in. na książce Leszka Gondka³ z 1988 r. (s. 18), mimo że istnieje nowe wydanie tej publi-

¹ Wyjątkiem w tym zakresie są prace Władysława Sieroszewskiego (opublikowane artykuły, ale także niepublikowane opracowanie na temat WSS) czy Juliusza Niekrasza (*Z dziejów AK na Śląsku*, Warszawa 1985).

² Mogło to być wynikiem traumatycznych przeżyć wynikających z prowadzenia tego rodzaju działalności zbrojnej. Przykładowo Włodzimierz Bieżański „Klawisz” z oddziału 993/W wprost wskazywał, że przypadła im rola kata, konieczna co prawda, lecz niewdzięczna. Zob. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Akta Tomasza Strzembosza,teczka 965; W. Bieżański, *Wbrew piątemu przykazaniu*, mps, b.d., s. 2. W zasadzie jedyną w tym zakresie publikacją, która ukazała się w ostatnim czasie, jest relacja wspomnieniowa Lucjana Wiśniewskiego „Sępa” z 993/W. Zob. E. Marat, M. Wójcik, *Ptaki drapieżne. Historia Lucjana „Sępa” Wiśniewskiego likwidatora z kontrwywiadu AK*, Kraków 2016.

³ L. Gondek, *Polska karząca 1939–1945. Polski podziemny wymiar sprawiedliwości w okresie okupacji niemieckiej*, Warszawa 1988.

kacji⁴. W kwestii wymogu jednomyslności przy wydawaniu wyroku śmierci Autor zacytował opinię Józefa Garlińskiego, iż takie stanowisko było reakcją „na zbytnią pochopność w ferowaniu wyroków, czemu sprzyjała atmosfera okupacji i niemieckiego bezprawia” (s. 37). Wydaje się jednak, że ta teza nie do końca odpowiada rzeczywistości, jeśli weźmiemy pod uwagę, iż w składach sędziowskich zasiadali prawnicy, w tym adwokaci. Chodziło tu przede wszystkim o uniknięcie możliwej pomyłki sądowej, zwłaszcza w sytuacji, gdy sąd nie orzekał w oparciu o zasadę bezpośredniości, lecz bazował na przesłanych dokumentach. Autor napisał ponadto, iż działalność WSS „usankcjonowała również pewną praktykę utrwaloną podczas obowiązywania kodeksu sądów kapturowych. Chodzi mianowicie o zatwierdzanie wyroków przez komendantów wojskowych” (s. 37–38). Teza ta jest błędna. Nie wynikało to bowiem z „usankcjonowania praktyki”, lecz stosowania wprost uregulowań art. 90 prawa o ustroju sądów wojskowych z 1936 r.⁵ oraz art. 400 i 424 kodeksu wojskowego postępowania karnego⁶. Według nich właściwy dowódca był zwierzchnikiem sądowo-karnym, do którego należało m.in. zatwierdzanie wyroków sądów w postępowaniu wojennym i doraźnym, a takie obowiązywało w sądownictwie ZWZ-AK⁷.

W kwestii niezawiadamiania skazanych o zapadłych wyrokach i możliwości wysyłania ich przez inne organizacje podszywające się pod sądy podziemne lub przez szantażystów, co było traktowane jako działalność kryminalna (s. 40), należy zauważyć, że niewysyłanie wyroków i publikacja ich dopiero po ich skutecznym wykonaniu były uzasadnione tym, że w ten sposób nie dopuszczano do ucieczki skazanego i niemożności wykonania wyroku skazującego. Nadto takie „ostrzegawcze” wyroki, niepoparte uprzednim procesem sądowym, wysyłano jako ostrzeżenie podmiotom szkodzącym obywatelom polskim w ramach akcji podejmowanych przez Delegaturę Rządu na Kraj.

Kolejną kwestią opisaną w tym rozdziale są cywilne sądy specjalne (s. 43–52). Na marginesie należy dodać, że nazwa ta ma charakter umowny. Nie wynika bowiem ze statutu powołującego ten rodzaj sądu, tam bowiem użyto nazwy „sądy specjalne”. Stąd literatura posługująca się taką nazwą czerpie ją wprost z aktu normatywnego. Należałoby się zastanowić, czy przybliżenie w recenzowanej publikacji zasad działania tych sądów było konieczne, zwłaszcza że żadna z czterech opisanych osób

⁴ L. Gondek, *W imieniu Rzeczypospolitej: wymiar sprawiedliwości w Polsce w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2011.

⁵ Dekret Prezydenta RP z 29 września 1936 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (Dz.U.R.P. Nr 76, poz. 536).

⁶ Dekret Prezydenta RP z 29 września 1936 r. – Kodeks wojskowego postępowania karnego (Dz.U.R.P. Nr 76, poz. 537).

⁷ B. Szyprowski, *Instytucja zwierzchnika sądowo-karnego w polskim prawie wojskowym (1919–1945)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2025, nr 3, s. 18–19, 25–29 i podana tam literatura.

nie została skazana wyrokiem takiego sądu. Podobnie można określić fragmenty publikacji odnoszące się do Komisji Sądzących Walki Cywilnej (s. 52–54), które nie miały prawa wydawać wyroków śmierci (a jedynie upomnienia, nagany i infamii). Co prawda przedstawienie zasad ich działania jest ciekawe, lecz nie ma jakiegokolwiek związku z tytułem i przedmiotem publikacji. Ponadto w zakresie CSS Autor nie wykorzystał dostępnej literatury⁸. W podrozdziale o nazwie „Egzekucje” Autor użył błędnego nazwiska szefa tzw. Nadwywiadu Londyńskiego – Józef Hammer-Baczewski (s. 58), a w rzeczywistości był to Nathan Hersch Hamer vel Henryk Szweyicer. Nosił pseudonimy „Wujek” i „Baczewski”. Prawidłowa forma nazwiska (a także data zastrzelenia tego agenta) została bez wątpliwości ustalona i przytoczona w publikacji W. Königsberga i B. Szyprowskiego w rozdziale „Fałszywy wysłannik Naczelnego Wodza”⁹. Jak wynika z recenzowanej książki, Autor korzystał z tej publikacji (s. 70, 306), lecz nie przytoczył jej w tym przypadku.

W kwestii powodów aresztowania Leszka Kowalewskiego (inny rodzaj pistoletu niż wpisany w jego fałszywą legitymację Kriminalpolizei) Autor nie odniósł się do innych możliwych powodów zatrzymania, co było podnoszone w literaturze, tj. nie inny pistolet, lecz inny jego numer. Likwidacja po wyroku nie dotyczyła jedynie osób, jak wskazał Autor, „współpracujących z okupantem” (s. 63), lecz obejmowała osoby skazane przez WSS również za przestępstwa kryminalne, np. Edwarda Gołę, kpt. Edwarda Metzgera czy por. cc. Zbigniewa Piaseckiego „Orlika”¹⁰. Wydanie wyroku przez sąd ZWZ na Stanisława Brochwicza nie zostało potwierdzone (s. 64). W materiałach archiwalnych SK przy KG ZWZ z okresu likwidacji Stanisława Brochwicza (luty 1941), jedyne wówczas SK w Warszawie, nie ma żadnych dokumentów to potwierdzających, mimo że dokumenty osób skazanych przez ten sąd są kompletne. Ponadto wobec faktu, że Brochwicz nie był członkiem ZWZ, jego sprawa nie podlegała właściwości SK ZWZ. Z tych powodów nie mógł zostać zlikwidowany na mocy wyroku SK¹¹. Wymóg, przedstawiony przez Autora na bazie wspomnień

⁸ W ostatnim czasie ukazała się chociażby publikacja recenzenta opisująca powołanie sądownictwa cywilnego. Zob. B. Szyprowski, *Powstanie i działalność Cywilnego Sądu Specjalnego województwa warszawskiego i m.st. Warszawy podległego Delegaturze Rządu na Kraj (listopad–grudzień 1942 – 4 września 1944 r.)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2024, nr 76, z. 1, s. 105–163.

⁹ W. Königsberg, B. Szyprowski, *Zlikwidować. Agenci Gestapo i NKWD w szeregach polskiego podziemia*, Kraków 2022, s. 269 i n.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych, Armia Krajowa, 203/IX-2, Protokół rozprawy, 17 listopada 1941 r., k. 55; Centralne Archiwum Wojskowe, Wojskowe Biuro Historyczne, Akta Zbigniewa Piaseckiego, 9.3.30.1, Protokół rozprawy sądowej przeciwko [Zbigniewowi Piaseckiemu] „Orlikowi”, 13 marca 1944 r., k. 93; B. Szyprowski, „Awanturnik, ale w dodatnim znaczeniu”. *Wojenne losy por. cc. Zbigniewa Piaseckiego „Orlika”*, „Glaukopis” 2024, nr 41, s. 260; idem, *Wojskowy wymiar sprawiedliwości Armii Krajowej w Warszawie w czasie okupacji niemieckiej* [w:] R. Spalek (red.), *Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupowanej Warszawie*, Warszawa 2018, s. 44.

¹¹ W.J. Muszyński, *Bolesław Piasecki. Poczłtki drogi (1915–1944)*, Warszawa 2023, s. 348.

Władysława Sieroszewskiego, aby decyzja o likwidacji przesyłana *post factum* WSS była, oprócz właściwego komendanta, podpisana przez dwóch oficerów (s. 69), nie znajduje potwierdzenia źródłowego. Jest on sprzeczny z rozkazami wydanymi przez Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju, szefa Służby Sprawiedliwości płk. Konrada Zielińskiego „Karoli” i szefa sztabu Obszaru AK Warszawa ppłk. Zygmunta Dobrowolskiego „Mostowicza”. Wskazywały one, że to właściwy komendant musiał przesłać informację o likwidacji przewencyjnej, załączając wymagane dokumenty potwierdzające konieczność jej wykonania¹². Powołując się na publikację Gondka, Autor wskazał, że Narodowe Siły Zbrojne nie dysponowały własnym sądownictwem, co próbowały zmienić wiosną 1944 r., lecz przerwał to wybuch powstania warszawskiego (s. 75). Abstrahując od faktu, że praca ta nie została poświęcona NSZ, stąd dywagacje na ten temat należy uznać za zbędne, ustalenia Autora w tym zakresie są nieścisłe. Od czasu wydania publikacji Gondka liczba odnalezionych źródeł archiwalnych dotyczących NSZ uległa zwiększeniu. Szefostwo Sprawiedliwości NSZ było tworzone od 10 marca 1943 r. na bazie rozkazu L. 187/I/43, a ostatecznie powołano je 1 kwietnia 1943 r., zaś jego dowódcą był NN „Garnuszewski”. Poza tym od czasu połączenia NSZ z AK odrębne sądownictwo dotyczyło jedynie niezrzeszonej części NSZ. Tezie Autora przeczą również zachowane dokumenty sądowe, np. z oddziału Akcji Specjalnej NSZ mjr. Leonarda Zub-Zdanowicza „Zęba”¹³.

W rozdziale drugim przedstawiono sylwetkę przedwojennego amanta filmowego Igo Syma i szereg działań, w których wziął on udział, m.in. film *Heimkehr*. Aby czytelnik mógł zrozumieć okoliczności działania Igo Syma i jego konsekwencje, Autor przybliżył również kwestię dopuszczonych przez Niemców instytucji kultury, założenia ich działalności, propagandowego wykorzystywania przez Niemców, bojkotu ich przez struktury konspiracyjne i stosunku do nich społeczeństwa polskiego. Sym jako kierownik Theater der Stadt Warschau, namawiający aktorów do wzięcia udziału w polakożerczym filmie *Heimkehr*, stał się symbolem jawnej współpracy z okupantem, tym bardziej szokującej społeczeństwo, że był on rozpoznawanym przez Polaków amantem filmowym. Szczegóły likwidacji Syma i represji, jakie nastąpiły po nich, były już niejednokrotnie podnoszone w literaturze. Roman Rozmiłowski „Zawada”, będący jednym z wykonawców, przedstawił okoliczności zastrzelenia Syma prasie podczas powstania warszawskiego. Za ciekawe i godne polecenia należy uznać

¹² W. Königsberg, B. Szyprowski, *Zlikwidować...*, s. 414–415.

¹³ Rozkaz [kpt. dypl. Stanisława Żochowskiego] „Brodzica L. 18/I/43, 10 III 1943 r. [w:] *Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty. Struktury. Personalia*, oprac. L. Żebrowski, Warszawa 1994, s. 236–237; Wyrok Sądu Polowego na strz. „Burzę, 8 V 1944 r. [w:] *ibidem*, s. 237–238; M. Gniadek-Zieliński, *Narodowe Siły Zbrojne 1942–1947*, Warszawa 2017, s. 161–162; B. Szyprowski, *Kontrwywiad i sądownictwo Narodowych Sił Zbrojnych* [w:] W. Muszyński (red.), *Wywiadowca i kontrwywiadowca działalność podziemia narodowego przeciwko Niemcom i komunistom*, Warszawa 2019, s. 94–111.

konstatacje Autora, w których rozważał kwestię postawy Syma podczas okupacji i powodów likwidacji przewencyjnej.

Rozdział trzeci przedstawia sylwetkę i losy płk. Janusza Albrechta. Autor wskazał, że postać ta została przez niego przybliżona z uwagi na kontrowersje wokół jego kontaktów z niemieckimi służbami i późniejszej śmierci (s. 136). Ciekawe w tym zakresie są przytoczone informacje o sposobie przeprowadzania przesłuchań Albrechta w kieleckim gestapo i ich odmiennych metodach działania, ewentualnym składzie sądu i wyroku. Bez wątplenia płk J. Albrecht to legionista, wzorowy żołnierz oraz nieugięty członek ZWZ. Jest to również postać tragiczna, na której śmierć wpłynęło bezgraniczne przywiązanie do zasad oficerskiego honoru. Ta cecha została wykorzystana przez Niemców, którym oficerskim słowem honoru zagwarantował swój powrót po spotkaniu z gen. Stefanem Roweckim celem przekazania jego stanowiska co do ich propozycji. „Wojciech” mimo perswazji przełożonych i kolegów z ZWZ co do ukrycia się nie zmienił swego stanowiska. Z kolei brak zrozumienia przez nich motywów jego działania doprowadziło „Wojciecha” do jedynego, jego zdaniem, honorowego wyjścia z sytuacji – popełnienia samobójstwa. Autor słusznie konstatuje, że Albrecht stał się zakładnikiem własnej szlachetności. Należy jednak podkreślić, że jest to kolejny przedstawiony przypadek, w którym nie zapadł wyrok sądu podziemnego.

W rozdziale poświęconym postaci Stefana Witkowskiego, szefa organizacji wywiadowczej „Muskietery”, Autor w przestępny i ciekawy sposób nakreślił tło zdarzeń, w tym szczegóły z życia Witkowskiego, jego charakter i ambicje, kontekst polityczno-sytuacyjny, w jakim się znalazł, oraz sytuację polskiego podziemia narodowościowego, w tym powołanie SZP, ZWZ-AK oraz scalanie z ZWZ wszelkich niepodległościowych organizacji. Jego rywalizacja z ZWZ w zakresie wywiadowczym w konsekwencji doprowadziło do usunięcia go z funkcji, przeniesienia do rezerwy, a następnie śmierci. Wskazane przez Autora okoliczności wyroku WSS na Witkowskiego i jego wykonania, bazujące na dostępnej literaturze, w zasadzie nie przedstawiają nowych okoliczności sprawy czy nowych hipotez.

Ostatni rozdział opisuje przypadek Eugeniusza Świerczewskiego. Przedstawienie jego życiorysu, opinii o nim, a także kluczowych dla jego zdrady działań konspiracyjnych, aresztowania Ludwika Kalksteina i jego współpracy z Niemcami stanowiło konieczny element opisu sylwetki tego agenta. Nieodłączne było również opisanie działania Wydziału Sieci Ofensywnych Oddziału II KG AK „Stragan”, a w związku z przypisywanym Świerczewskiemu wydaniem gen. Stefana Roweckiego również sylwetki komendanta Sił Zbrojnych w Kraju. Oczywiście można polemizować z częścią depozycji Autora, np. dotyczących „Straganu”, jego struktury i dowództwa, liczby osób zadenuncjowanych przez Kalksteina czy rzeczywistego sprawcy wydania w ręce niemieckie gen. Roweckiego (s. 259–260, 277–279, 289–290), ponieważ lite-

ratura przedmiotu przeczy niektórym jego tezom¹⁴. Z pewnością Autor nie ustrzegł się błędnego przytoczenia okoliczności, np. oznaczenia agentów jako „997” i „998” (zamiast „97” i „98”), które zaczerpnął z jednej z publikacji. Jednak w tej części dywagacje Autora stanowią wątek poboczny, tło dla opisu działań Świerczewskiego, zaś publikacja nie ma charakteru naukowego. Stanowiąca właściwy przedmiot rozdziału kwestia ewentualnego wyroku sąd podziemnego nie została rozstrzygnięta. Wydaje się jednak, że Autor przychyliła się do wydania wyroku WSS na całą trójkę agentów, mimo że – jak sam wskazuje – takiego dokumentu nie znaleziono (s. 290–291). Nie podał jednak żadnej argumentacji w tym przedmiocie. Wyrok przeciwko całej trójce został podobno wydany 25 marca 1944 r.¹⁵, aczkolwiek Bernard Zakrzewski wskazywał także, że nakazał przewencyjną likwidację¹⁶. Autor, przytaczając rozbieżne relacje co do tego, czy wyrok na Świerczewskiego został wydany, czy też Świerczewski został stracony przewencyjnie, zbyt małe znaczenie nadał depozycjom Stefana Rysia. Należy zaznaczyć, że Ryś wprost wskazywał na swoją osobistą decyzję co do likwidacji Świerczewskiego podjętą *ad hoc*, a więc niepotwierdzoną uprzednim wyrokiem¹⁷. Wątpliwości budzi także kwestia wydania wyroku. Nieodnalezienie takiego dokumentu oraz depozycje Zakrzewskiego i Rysia co do Świerczewskiego podważają jego istnienie. Poza tym skoro o zdradzie Kalksteina i Kaczorowskiej kontrwywiad dowiedział się dopiero od Świerczewskiego 20 czerwca 1944 r., niemożliwe było wcześniejsze wystąpienie do sądu o ich ukaranie, bo kontrwywiad nie wiedział o ich zdradzie. Nierealne staje się więc wydanie przez WSS wyroku skazującego już 25 marca 1944 r.

W zakończeniu (s. 293–302) Autor dokonał podsumowania publikacji. Wskazał, że objętość każdego z rozdziałów wynikała ze specyfiki opisanych w książce problemów, oraz w interesujący sposób przybliżył publikacje dotyczące sądownictwa, zachęcając jednocześnie czytelników do pogłębiania wiedzy na ten temat. Podsu-

¹⁴ AIPN GK, GKBZHWP, 687/393, Raport nr 5000/42 Wydziału IVE5 Głównej Komendy Gestapo z Berlina, 8.01.1943 r., k. 97; CAW.VIII.800.82.30, NPRN, sMK, Akt oskarżenia przeciwko Marcie Kosz sygn. 11 J 49/43g, 2.06.1943 r., k. 6-7; A. Bruczyński, *Byłem tłumaczem na Pawiaku* [w:] S. Płoski, *Wspomnienia więźniów Pawiaka*, Warszawa 1978, s. 136; J. Dębski, *Członkowie Komendy Głównej SZP-ZWZ-AK więźniami KL Auschwitz*, „Annales Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2001, nr 1, s. 177; O. Giziur, M. Starczewski, *Lido i Stragan. Ślęzacy w wywiadzie AK*, Czeski Cieszyn 1992; M. Ney-Krwawicz, *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 401–402; B. Szyprowski, *Działalność niemieckich służb wymierzonych w Centralną Sieć Wywiadowczą kryptonim „Stragan” Oddziału II Komendy Głównej Armii Krajowej* (artykuł złożony do publikacji IPN w 2023 r.), s. 20; AAN, ABHZ, sygn. 86, B. Zakrzewski, Aresztowanie gen. Stefana Roweckiego, b.d., k. 13.

¹⁵ A. Chmielarz, A.K. Kunert, *Spiska 14...*, s. 193.

¹⁶ Oskar” [Bernard Zakrzewski], *Kontrwywiad...*, s. 22.

¹⁷ W liście do Bernarda Zakrzewskiego Ryś pisał: „[zdecydowałem] powiesić sukinsyna natychmiast na tym haku”. Zob. AAN, Archiwum Bernarda i Haliny Zakrzewskich, sygn. 69, List Stefana Rysia do Bernarda Zakrzewskiego, 4.07.1957 r.

mowując rozważania na temat sądownictwa, Autor przytoczył dwie opinie Juliusza Kulszy i Stanisława Salmonowicza w przedmiocie oceny jego działania.

Według mnie recenzowana publikacja, przedstawiająca opis czterech postaci, które stanowiły już przedmiot publikacji naukowych czy popularnonaukowych, mimo że ma pewne mankamenty i zawiera tezy, które w świetle archiwalnego materiału źródłowego mogą być dyskusyjne, warta jest polecenia szerokiemu gronu czytelników. Autor wykorzystał dużą bazę źródłową, opierając się na dostępnych publikacjach, choć nie skorzystał ze źródeł archiwalnych. Jego celem nie było jednak stworzenie pracy o charakterze naukowym. Jest to kolejna praca wzbogacająca rynek czytelniczy, na którym nie ma zbyt wielu publikacji zwartych dotyczących działalności likwidacyjnej Armii Krajowej. Plusem tej książki jest zmierzenie się przez Autora z niełatwą problematyką sądownictwa podziemnego, nastroczającą wielu problemów historykom, którzy stają wobec konieczności analizy tego rodzaju działalności Polskiego Państwa Podziemnego. Podjęta w recenzowanej książce próba analizy tego zagadnienia i przedstawienie jej w przystępny i zrozumiały sposób powinny spotkać się z pozytywnym odbiorem czytelnika niezbyt obeznanego z tematem publikacji i zachęcić go do pogłębiania swojej wiedzy w tym zakresie.

BIBLIOGRAFIA

- Bruczyński A., *Bylem tłumaczem na Pawiaku* [w:] S. Płoski, *Wspomnienia więźniów Pawiaka*, Warszawa 1978.
- Dębski J., *Członkowie Komendy Głównej SZP-ZWZ-AK więźniami KL Auschwitz*, „Annales Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2001, nr 1, s. 173–193.
- Giziur O., Starczewski M., *Lido i Stragan. Ślężacy w wywiadzie AK*, Czeski Cieszyn 1992.
- Gniadek-Zieliński M., *Narodowe Siły Zbrojne 1942–1947*, Warszawa 2017.
- Gondek L., *Polska karząca 1939–1945. Polski podziemny wymiar sprawiedliwości w okresie okupacji niemieckiej*, Warszawa 1988.
- Gondek L., *W imieniu Rzeczypospolitej: wymiar sprawiedliwości w Polsce w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2011.
- Königsberg W., Szyprowski B., *Zlikwidować. Agenci Gestapo i NKWD w szeregach polskiego podziemia*, Kraków 2022.
- Marat E., Wójcik M., *Ptaki drapieżne. Historia Lucjana „Sępa” Wiśniewskiego likwidatora z kontrwywiadu AK*, Kraków 2016.
- Muszyński W.J., *Bolesław Piasecki. Początki drogi (1915–1944)*, Warszawa 2023.
- Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty. Struktury. Personalia*, oprac. L. Żebrowski, Warszawa 1994.
- Ney-Krwawicz M., *Komenda Główna Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 1990.
- Niekraś J., *Z dziejów AK na Śląsku*, Warszawa 1985.
- Szyprowski B., „Awanturnik, ale w dodatnim znaczeniu”. *Wojenne losy por. cc. Zbigniewa Piaseckiego „Orlika”, „Glaukopis”* 2024, nr 41, s. 225–277.
- Szyprowski B., *Instytucja zwierzchnika sądowo-karnego w polskim prawie wojskowym (1919–1945)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2025, nr 3, s. 5–38.

Szyprowski B., *Kontrwywiad i sądownictwo Narodowych Sił Zbrojnych* [w:] W. Muszyński (red.), *Wywiadowcza i kontrwywiadowcza działalność podziemia narodowego przeciwko Niemcom i komunistom*, Warszawa 2019, s. 94–111.

Szyprowski B., *Powstanie i działalność Cywilnego Sądu Specjalnego województwa warszawskiego i m.st. Warszawy podległego Delegaturze Rządu na Kraj (listopad–grudzień 1942 – 4 września 1944 r.)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2024, nr 76, z. 1, s. 105–163.

Szyprowski B., *Wojskowy wymiar sprawiedliwości Armii Krajowej w Warszawie w czasie okupacji niemieckiej* [w:] R. Spałek (red.), *Porządek publiczny i bezpieczeństwo w okupowanej Warszawie*, Warszawa 2018.

PIOTR CZYŻEWSKI, *LICENCJA NA ZABIJANIE. WYROKI SĄDÓW PODZIEMNYCH W OKUPOWANEJ POLSCE*, WARSZAWA 2025, PP. 331

Abstract

The text is a review of Piotr Czyżewski's book *Licencja na zabijanie. Wyroki sądów podziemnych w okupowanej Polsce* [*License to Kill: Verdicts of Underground Courts in Occupied Poland*]. Although it is not an academic work, the author draws on a rich collection of publications on the subject. The book presents the underground judiciary of the Home Army (AK) and profiles four individuals: Igo Sym, Lieutenant Colonel Janusz Albrecht, Stefan Witkowski, and Eugeniusz Świerczewski. In discussing the successive chapters of the book, the reviewer points out both their positive and negative aspects. Among other issues, he notes the discrepancy between the title of the book and the description of civil courts, as well as inconsistencies and even historiographical errors concerning names, cited sources, and the assessment of facts. However, the publication also contains many interesting observations by the author. It is worth recommending due to the limited number of books on this subject, the accessible language used to describe this complex issue, and its potential to encourage further exploration of the topic.

Keywords: Union of Armed Struggle, Home Army, military judiciary, World War II, Military Special Court